

АНОТАЦІЯ

Пащенко А.О. Психологічні чинники делінквентної поведінки правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено теоретико-емпіричному дослідженню психологічних чинників делінквентної поведінки персоналу сектору безпеки і оборони України, зокрема військовослужбовців Національної гвардії України.

В умовах залучення частин та підрозділів Національної гвардії України до відсічі збройної агресії російської федерації проблема делінквентної поведінки стоїть дуже гостро, військовослужбовці регулярно вчиняють низку правопорушень, зокрема: пияцтво, злочини, пов'язані із вживанням та незаконним обігом наркотичних речовин, самовільне залишення місця несення служби, необережне поводження зі зброєю, боєприпасами, яке призвело до загибелі людей тощо. Зазначені негативні явища зустрічаються не тільки в підрозділах, що знаходяться у безпосередньому зіткненні з противником, але й у навчальних центрах та місцях постійної дислокації військових частин. Аналіз статистики злочинів, надзвичайних подій та дисциплінарних проступків військовослужбовців НГУ з 2014 року вказує на важливість питання своєчасного виявлення, діагностики та попередження проявів делінквентної поведінки військовослужбовців НГУ.

Характеризуючи дії особистості, що відхиляються від встановлених у певному суспільстві й в певний час законів, що загрожують благополуччю інших людей або соціальному порядку і є кримінально караними в найтяжчих своїх проявах, використовується поняття «делінквентність». Проблема делінквентної поведінки активно вивчається спеціалістами у суміжних науках:

кримінальному праві, кримінології, юридичній психології, судовій психіатрії тощо. На сьогоднішній день, незважаючи на значну кількість досліджень причин та передумов делінквентної поведінки правоохоронців, у Національній гвардії України, не сформовано єдиної концепції виявлення під час професійно-психологічного відбору та запобігання відхилень у поведінці військовослужбовців в системі психологічної роботи. Наявні на сьогодні підходи до мінімізації цих явищ не враховують усіх особливостей їхнього розвитку в бойовій обстановці, унеможливають проведення ефективної профілактичної роботи та супроводу службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України.

Аналіз сучасних наукових досліджень показав, що делінквентність вивчається в основному в руслі теорій девіантної поведінки особистості. Надвелика кількість публікацій з цього напрямку дозволяє дослідникам оперувати метааналітичними даними, згідно яких є широкий спектр зв'язків девіантності з численними негативними наслідками, як-то алкоголізм, вживання психоактивних речовин, труднощі міжособистісної і професійної адаптації, знижена здатність до саморегуляції поведінки, схильність до аутоагресивної поведінки, психологічний дистрес тощо. На даний час існує низка груп теорій девіантної поведінки, які систематизовані в дисертації: позитивістські (теорії соціального навчання, аномії, самоконтролю, стримування, диференціальної асоціації), конструктивістські (теорії маркування, символічного інтераціоналізму, феноменологічні, соціальних конфліктів), інтегративні. Водночас констатовано, що натепер відсутній єдиний методологічний підхід, який би охоплював основні теорії девіантності з психологічної та соціологічної (включаючи кримінологічну) точки зору.

Теоретичний аналіз проблеми делінквентної поведінки показав, що вона розглядається як антисуспільна протиправна поведінка індивіда, втілена у діях чи бездіяльності, спрямована на нанесення шкоди окремим громадянам чи суспільству в цілому (в континуумі від асоціальної поведінки до власне кримінальної, антисоціальної поведінки). Узагальнення теорій делінквентної

поведінки дозволило констатувати, що вона є продуктом складних взаємодій між різними психосоціальними змінними: система особистості (що включає цінності, очікування, переконання, мораль та ставлення до самого себе та суспільства), мікросоціальна система (оцінка ставлення кола спілкування до забороненої поведінки), поведінкова система (включає соціально прийнятну та неприйнятну поведінку).

Визначено, що проблема делінквентної поведінки персоналу сектору безпеки і оборони України охоплює широкий спектр специфічних поведінкових відхилень, що проявляється у вчиненні протиправних дій як у межах професійної діяльності, так і поза ними. Під час війни спостерігається зростання випадків делінквентної поведінки військовослужбовців, це об'єктивно обумовлено ускладненням діяльності всіх учасників військової системи та одночасним розширенням меж свободи (автономії) і особистої відповідальності військовослужбовців при виконанні ними службових (бойових) завдань. Проаналізовано найбільш типові прояви делінквентної поведінки військовослужбовців, зокрема вживання алкогольних напоїв, вживання наркотичних речовин, самовільне залишення місця несення служби, бійки. Констатовано, що неконтрольована кредитно-боргова поведінка військовослужбовців, хоча і не є формою делінквентної поведінки, однак може розглядатись як супутня до зазначених проявів.

Емпіричне вивчення психологічних аспектів делінквентної поведінки проводилось у двох основних досліджуваних групах військовослужбовців НГУ (військовослужбовців строкової служби, які допустили правопорушення на службі; військовослужбовців військової служби за контрактом, які допустили правопорушення на службі та у побуті) та еквівалентній контрольній групі військовослужбовців, які не мали порушень військової дисципліни та характеризувались позитивно. У дослідженні взяли участь 300 військовослужбовців чоловічої статі віком від 18 до 40 років, які проходили службу у Південно-Київському оперативно-територіальному об'єднанні (ОТО) – 81, у Центральному ОТО – 107, Східному ОТО – 112.

На матеріалі батареї психодіагностичних методик, що використовуються у професійно-психологічному відборі на службу до НГУ, визначено спільні психологічні особливості військовослужбовців-делінквентів, зокрема: характерологічні (імпульсивність, авантюристичність, неадекватна легковажність щодо життєвих проблем, недостатня антиципаційна компетентність тощо), темпераментальні (ригідність, стереотипність реагування на життєві труднощі, складність процесу адаптації до нових умов та повільна перебудова системи мотивів в обставинах, які вимагають гнучкості і зміни характеру поведінки тощо); особистісні (конкретність мислення, прагнення до самоствердження, жорсткість, практичність, самовпевненість, бунтівливість, нерозважливість та схильність до порушення військової субординації та труднощі у спілкуванні тощо); мотиваційні (мотивація особистісним розвитком і професійним удосконаленням, яка фрустрована в умовах військових колективів) та адаптаційні (прояви конфліктності і агресивності, неадекватна оцінка свого місця і ролі у військовому колективі, небажання дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки).

У результаті порівняння показників досліджуваних підгруп, сформульовано змістовно-психологічні характеристики військовослужбовців, які скоїли різні правопорушення: вживали алкогольні напої під час служби; вживали наркотичні речовини; здійснили самовільне залишення місця несення служби; брали участь у бійках; мали значні кредитно-боргові зобов'язання, що призвело до вказаних проявів делінквентної поведінки.

На підставі канонічного дискримінантного аналізу виявлено особистісні предиктори наступних порушень військовослужбовців: вживання алкогольних напоїв на службі (відсутність щирості у взаємовідносинах зі співслужбовцями; неадекватність реакції на власну фізичну, інтелектуальну, моральну неспроможність та непотрібність; наявність інтернальної каузальної атрибуції та тенденції негативної концепції прийняття навколишнього світу; притаманність інфантильного максималізму ціннісних установок; імпульсивність власних дій, безвідповідальність до виконання покладених

завдань та безконтрольність емоційних сплесків; жорсткість, практичність, незалежність та відсутність довіри власним почуттям, скептичність ставлення до суб'єктивних та культурних аспектів життя; навіюваність; романтичність мотиву вибору військової служби; мотивація пошуку почуттів і вражень); вживання наркотичних речовин (гіпертимність; нестійкість до перешкод, схильність до не виправданого ризику, неадекватна легковажність щодо життєвих проблем, необдуманість поведінки, висловлювань; погана переносимість рутини і буденності, ретельної і кропіткої праці, умов контролю і підзвітності; наявність цінностей, що виправдовують аутоагресивну поведінку; нездатність адекватно оцінити своє місце і роль в колективі та схильність до порушення загальноприйнятих норм поведінки); самовільне залишення військової частини (неадекватність реакції на власну фізичну, інтелектуальну, моральну неспроможність та загальну непотрібність; особистісно значущий мотив саморозвитку і самореалізації); агресія, участь у бійках (наявність негативного життєвого досвіду (зради, несправедливості, невизнання особистих досягнень тощо); імпульсивність дій, безвідповідальність до виконання покладених завдань та безконтрольність емоційних сплесків; стереотипність реагування та виникнення істотних труднощів адаптації; асоціальність поведінки). Схарактеризовано також особистісні протектори для зазначених проявів делінквентної поведінки військовослужбовців.

На підставі одержаних емпіричних результатів розроблена програма профілактики делінквентної поведінки військовослужбовців НГУ. Програма включає п'ять функціональних блоків: виявляючий (професійно-психологічна підготовка суб'єктів психологічного забезпечення щодо отримання інформації (особисту характеристики) від командирів (начальників), співслужбовців та аналіз довідок вивчення соціально-психологічного клімату у військовому колективі; встановлення психологічного контакту з ним); діагностичний (вивчення актуальних психологічних характеристик військовослужбовця; виявлення причин вчинення правопорушення, психологічних особливостей

військовослужбовця, якими вона опосередкована, прогноз; виявлення та формування у військовослужбовця мотивації для участі у програмі); корекційний (включає заходи індивідуальної та групової психокорекційної роботи); інформаційний (інформаційно-просвітницька робота з командирами (начальниками), працівниками підрозділів по роботі з особовим складом щодо психологічних особливостей військовослужбовців схильних до делінквентної поведінки; надання їм психологічних рекомендацій). Очікувані результати програми полягають, перш за все, у досягненні позитивних змін у поведінці військовослужбовця з командирами (начальниками), у військовому колективі та з співслужбовцями; змінах ірраціональних переконань та суджень військовослужбовця та схвального емоційного ставлення до вимог військової служби; у розширенні поведінкового репертуару військовослужбовця за рахунок розвитку соціально-бажаних форм взаємодії.

Ключові слова: асоціальна поведінка, адиктивна поведінка, агресивна поведінка, правопорушення, професійна мотивація, професійні цінності, професійна деформація, захисні механізми, моральні якості, персонал сектору безпеки і оборони України, психопрофілактика.

ABSTRACT

Pashchenko A.O. Psychological factors of delinquent behavior of law enforcement officers (on the experience of servicemen of the National Guard of Ukraine). – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 Social and behavioral sciences in specialty 053 Psychology. – Kharkiv National University of the Interior Affairs, Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to the theoretical-empirical study of psychological factors of delinquent behavior of personnel of the security and defense sector of Ukraine, in particular, military personnel of the National Guard of Ukraine.

In the conditions of the involvement of military divisions and units of the National Guard of Ukraine in repelling the armed aggression of the Russian Federation, the problem of delinquent behavior is very acute, servicemen regularly commit a number of offenses, in particular: drunkenness, crimes related to the use and illegal circulation of narcotic substances, unauthorized abandonment of the unit, careless handling of weapons, ammunition, which led to the death of people, etc. These negative phenomena occur not only in units that are in direct contact with the enemy, but also in training centers and places where military units are permanently located. The analysis of statistics of crimes, extraordinary events and disciplinary offenses military personnel of the National Guard of Ukraine since 2014 indicates the importance of timely detection, diagnosis and prevention of delinquent behavior military personnel of the National Guard of Ukraine.

Characterizing the actions of the personality, deviating from the laws established in a certain society and at certain times, which threaten the well-being of other people or the social order and are criminally punishable in their most severe manifestations, the concept of "delinquency" is used. The problem of delinquent behavior is actively studied by specialists in related sciences: criminal law, criminology, legal psychology, forensic psychiatry, etc. Currently, despite a significant number of researchers of the causes and prerequisites of delinquent

behavior of law enforcement officers, in the National Guard of Ukraine has not formed a single concept of detection during professional and psychological selection and prevention of deviations in the behavior of servicemen in the system of psychological work. The currently available approaches to minimizing these phenomena do not take into account all the features of their development in a combat environment, make it impossible to carry out effective preventive work and support the service and combat activities of the servicemen of the National Guard of Ukraine.

The analysis of modern scientific research showed that delinquency is studied mainly along the lines of theories of deviant personality behavior. A very large number of publications on this area allow researchers to operate with meta-analytical data, according to which there is a wide range of connections of deviance with numerous negative consequences, such as alcoholism, substance use, difficulties in interpersonal and professional adaptation, reduced ability to self-regulation of behavior, tendency to auto-aggressive behavior, psychological distress, etc. Currently, there are a number of groups of theories of deviant behavior, which are systematized in the dissertation: positivist (theories of social learning, anomie, self-control, restraint, differential association), constructivist (theories of marking, symbolic interactionism, phenomenological, social conflicts), integrative. At the same time, it is stated that at present there is no single methodological approach that would cover the main theories of deviance from a psychological and sociological (including criminological) point of view.

The theoretical analysis of the problem of delinquent behavior showed that it is considered as an antisocial illegal behavior of an individual, embodied in actions or inaction, aimed at harming individual citizens or society as a whole (on a continuum from asocial behavior to actually criminal, antisocial behavior). The generalization of the theories of delinquent behavior made it possible to state that it is the product of complex interactions between various psychosocial variables: the personality system (which includes values, expectations, beliefs, morals and attitudes towards oneself and society), the micro social system (estimation of the attitude of the social circle towards prohibited behavior), behavioral system

(includes socially acceptable and unacceptable behavior).

It was determined that the problem of delinquent behavior of the personnel of the security and defense sector of Ukraine covers a wide range of specific behavioral deviations, which manifests itself in the commission of illegal actions both within the limits of professional activity and outside them. During the war, there is an increase in cases of delinquent behavior of servicemen, which objectively due to the complication of the activities of all participants of the military system and the simultaneous expansion of the limits of freedom (autonomy) and personal responsibility of servicemen when they perform official (combat) tasks. The most typical manifestations of delinquent behavior of military personnel are analyzed, in particular, the use of alcoholic beverages, the use of narcotic substances, the unauthorized abandonment of the place of service, fights. It is stated that the uncontrolled credit and debt behavior of military personnel, although not a form of delinquent behavior, can be considered as accompanying these manifestations.

An empirical study of the psychological aspects of delinquent behavior was conducted in two main research groups of the National Guard servicemen (conscript military servicemen who committed offenses on duty; contract military servicemen who committed offenses on the service and at home) and an equivalent control group of servicemen who had no violations military discipline and were characterized positively. The study involved 300 male military personnel aged 18 to 40 years, who served in the South Kyiv operational-territorial association (OTA) - 81, in the Central OTA - 107, Eastern OTA - 112.

Based on the material of the complex of psycho diagnostic methods used in professional and psychological selection for service at the National Guard of Ukraine, common psychological features of delinquent servicemen were determined, in particular: characterological (impulsivity, adventurism, inadequate frivolity with regard to life problems, insufficient anticipatory competence, etc.), temperamental (rigidity, stereotyped response to life's difficulties, the complexity of the process of adaptation to new conditions and the slow restructuring of the system of motives in circumstances that require flexibility and changes in the nature of

behavior, etc.); personal (specificity of thinking, desire for self-assertion, rigidity, practicality, self-confidence, rebelliousness, imprudence and tendency to violate military subordination and difficulties in communication, etc.); motivational (motivation by personal development and professional improvement, which is frustrated in the conditions of military teams) and adaptive (manifestations of conflict and aggressiveness, inadequate assessment of one's place and role in the military team, reluctance to adhere to generally accepted norms of behavior).

As a result of comparing the indicators of the studied subgroups, the substantively psychological characteristics of servicemen who committed various offenses were formulated: consumed alcoholic beverages during service; consumed narcotic substances; unauthorized abandonment of part or place of service; participated in fights; had significant credit and debt obligations, which led to the specified manifestations of delinquent behavior.

Based on canonical discriminant analysis, personal predictors of the following violations of military personnel were identified: the use of alcoholic beverages in the service (lack of sincerity in relations with fellow servicemen; inadequate response to one's own physical, intellectual, moral incapacity and uselessness; presence of internal causal attribution and tendencies of a negative concept of acceptance of the surrounding world; inherent value attitudes of infantile maximalism; impulsivity of one's own actions, irresponsibility to perform assigned tasks and uncontrollable emotional outbursts; rigidity, practicality, independence and lack of trust in one's own feelings, skepticism towards subjective and cultural aspects of life; suggestibility; the romanticism of the motive for choosing military service; motivation to search for feelings and impressions); the use of narcotic substances (hyperthymism; instability to obstacles, propensity to take unjustified risks, inadequate carelessness about life's problems, rashness of behavior, statements; poor tolerance of routine and ordinariness, careful and painstaking work, conditions of control and accountability; the presence of values that justify auto-aggressive behavior; inability to adequately assess their place and role in the team and the tendency to violate generally accepted norms of behavior); unauthorized

abandonment of a military unit (inadequacy of reaction to their own physical, intellectual, moral failure and general uselessness; personally significant motive of self-development and self-realization); aggression, participation in fights (the presence of negative life experience (betrayal, injustice, non-recognition of personal achievements, etc.); impulsiveness of actions, irresponsibility to perform assigned tasks and uncontrollable emotional outbursts; stereotypic response and emergence of significant adaptation difficulties; asocial behavior). Personal protectors for the specified manifestations of delinquent behavior of servicemen are also characterized.

Based on the obtained empirical results, a program for the prevention of delinquent behavior of the military personnel of the National Guard of Ukraine has been developed. The program includes five functional blocks: revealing (professional and psychological training of psychological support subjects in obtaining information (personal characteristics) from commanders (chiefs), comrades-in-arms and analysis of certificates for studying the socio-psychological climate in a military team; establishing psychological contact with him); diagnostic (study of actual psychological characteristics of a serviceman; identification of reasons for committing an offense, psychological characteristics of a serviceman that mediate it, prognosis; identification and formation of a serviceman's motivation to participate in the program); correctional (includes measures of individual and group psychocorrective activities); informational (informational and educational activities with commanders (chiefs), employees of personnel units regarding the psychological characteristics of servicemen prone to delinquent behavior; providing them with psychological recommendations). The expected results of the program consist, first of all, in achieving positive changes in the behavior of a serviceman with commanders (chiefs), in the military team and with fellow servicemen; changes in irrational beliefs and judgments of a serviceman and positive emotional attitude to the requirements of military service; in expanding the behavioral repertoire of a serviceman due to the development of socially desirable forms of interaction.

Key words: asocial behavior, addictive behavior, aggressive behavior,

offenses, professional motivation, professional values, professional deformation, protective mechanisms, moral qualities, personnel of the security and defense sector of Ukraine, psychoprophylaxis.